

10. Литвиненко Г.Л. Генезис прав людини в історії політико-правової думки світу та України / Г.Л. Литвиненко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – С. 7–13.
11. Яременко Т. Становлення інституту прав людини в історії української державності (1917–1920 рр.) / Т. Яременко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2003. – № 3. – С. 406–413.
12. Кульчицький В.С. Основні положення Конституції Української Народної Республіки / В.С. Кульчицький // Матеріали науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України : проблеми, досвід, перспективи», 25 черв. 1997 р., Київ. – Х., 1998. – С. 39–41.
13. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : [підручник] / А.М. Колодій, Ю.А. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
14. Історія держави і права України : [підручник] / [А.С. Чайковський (кер. авт. кол.), В.І. Батрименко, Л.О. Зайцев, О.Л. Копиленко та ін.] ; за ред. А.С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
15. Гончаренко В. Правовий статус населення України за Конституцією УСРР 1919 р. / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 58–69. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/varpu_2011_4_8.pdf.
16. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1929 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua>.
17. Чуб О.О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами : [монографія] / О.О. Чуб ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Одиссей, 2005. – 232 с.
18. Конституція України : Законом України від 20.04.1978 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-09>; Уповноваженого Верховної Ради України прав людини. <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>.

КОЛИСЕНКО А. І.,
аспірант кафедри
конституційного права України
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.511.5

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ КОНТРАСИГНУВАННЯ В МОНАРХІЧНИХ ДЕРЖАВАХ

У статті розглянуто місце й роль монарха у сфері виконавчої влади, проаналізовано інститут контрасигнування як одну зі сфер взаємодії уряду та монарха. Предметом дослідження стали принципи «безвідповідальності монарха» й «міністерська відповідальність», їхній взаємозв'язок один із одним. Проаналізовано норми законодавства України, які регулюють питання стосовно процедури контрасигнації актів Президента України. Наголошується на існуванні низки прогалин і суперечностей у частині контрасигнування актів Президента України.

Ключові слова: контрасигнація, глава держави, монархія, безвідповідальність монарха, міністерська відповідальність, акти глави держави.

В статье рассмотрены место и роль монарха в сфере исполнительной власти, проанализирован институт контрассигнования в монархиях. Предметом исследования стали принципы «безответственность монарха» и «министерская ответственность», их взаимосвязь друг с другом. Проанализированы нормы законодательства Украины, которые регулируют вопросы относительно процедуры контрассигнации актов Президента Украины. Делается акцент на существовании недостатков и противоречий в части контрассигнования актов Президента Украины.

Ключевые слова: контрассигнация, глава государства, монархия, безответственность монарха, министерская ответственность, акты главы государства.

In the article we examine the place and the role of a monarch in the sphere of executive power, analyze the institution of countersigning as an one sphere of the interaction between Government and Monarch. The objects of study are principles of “monarch’s non-responsibility” and “minister’s responsibility”, and their interrelation. We have analyzed the norms of Ukrainian legislation, which regulate the questions concerning the procedure of countersigning. It is stressed that there is a number of gaps and contradictions in the part of countersigning of the acts of President of Ukraine.

Key words: countersigning, head of the state, monarchy, monarch’s non-responsibility, minister’s responsibility, acts of the head of the state.

Вступ. Контрассигнація – скріплення підписами Прем’єр-міністра й відповідного міністра актів глави держави. Ця процедура є не звичайним візуванням юридичних актів, а являє собою інститут, який передбачений конституціями багатьох країн, і має виключне значення у сфері поділу влад. На сучасному етапі інститут контрассигнування набуває великого значення, і в кожній країні він характеризується різними ознаками.

Постановка завдання. Постійні конфлікти між органами державної влади в Україні вказують на необхідність побудови оптимальної моделі взаємовідносин, удосконалення елементів системи стримування та противаг. Одним із таких елементів є інститут контрассигнування актів Президента України. Метою статті є вивчення досвіду функціонування інституту контрассигнування в монархічних державах для подальшого використання отриманих результатів в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні у світі не менш як 1/6 держав мають монархічну форму правління. Для монархії характерними є припущення, згідно з яким влада монарха вважається такою, що не походить від будь-якого іншого органу влади чи виборчого корпусу, як це притаманно республіці. Уважається, що монарх владарює за власним правом і формально визнається джерелом усієї державної влади.

На сьогодні ж під монархією розуміється така форма правління, за якої «формально спадкоємний одноосібний глава держави здійснює свої повноваження безстроково і звільняється від юридичної відповідальності перед своїми підданими» [1, с. 273]. Утім таке визначення є також занадто широким, адже може існувати так звана «республіканська» чи «виборна» монархія, за якої монарх обирається на певний термін. Так, відповідно до ст. 51 і 52 Конституції Об’єднаних Арабських Еміратів, голова Вищої Ради Федерації – раїс – обирається вказаною Радою, що складається із правителів усіх семи еміратів, серед своїх членів строком на п’ять років. Фактично еміри та шейхи ОАЕ можуть закріплювати ту чи іншу особу як раїса довічно, але такі вибори відбуваються все ж таки кожні п’ять років, а тому в умовах монархічної держави її глава може не лише обиратися, а й обиратися на певний період. Саме тому головною відмінністю монархії від республіки є не виборність або спадкоємність, безстроковість або строковість його повноважень, а наявність або відсутність юридичної відповідальності глави держави перед своїми підданими.

Отже, під монархією потрібно розуміти таку форму правління, за якої глава держави звільняється від юридичної відповідальності перед своїми підданими.

Щодо невідповідальності монарха, то вона зводиться до того, що монарх не несе юридичної відповідальності перед своїми підданими за свої дії [2, с. 9–10].

В умовах абсолютної монархії як форми державного правління глава держави вважався «помазаником Божим», «просвітленим божественною благодаттю». Із часом змінилось уяв-

лення про державу, були відкинуті теократичне бачення, змінилось уявлення й про монарха. Його становище як вищої особи пояснюється висотою його становища, що робить його неприступним до людських почуттів. «Монарх не може навмисно творити зло, але його можуть увести в оману; саме тому відповідальність за урядові акти, які порушують закон, не може падати на нього, а повинна покладатись на його радників, міністрів» [3, с. 8]. Згідно з цією доктриною, монарх є джерелом права, який не може водночас його порушувати.

Сучасне юридичне розуміння інституту невідповідальності монарха розроблено в працях О. Алексєєва, О. Градовського. Зокрема, О. Алексєєв, пояснюючи сутність цього інституту, зазначав: «Глава держави в конституційній монархії є невідповідальним не тому, що він монарх Божою милістю, не тому, що він має трансцендентальні властивості, які не дозволяють йому вчиняти неправди, не тому, нарешті, що ця невідповідальність охороняє престиж і авторитет влади. Монарх є невідповідальним тому, що він поряд із народним представництвом є органом верховним; верховні ж органи, установлюючи норми й директиви державної діяльності, не можуть при їх установленні ними ж бути зв'язаними. Але ця невідповідальність монарха й установлює межі його діяльності. Будучи невідповідальним органом, він не може відправляти відповідних функцій: урядова діяльність, зв'язана нормами й директивами, установленими верховними органами, не може виходити від цих органів, а повинна бути надана органу зв'язному – відповідальному міністерству» [3, с. 15].

О. Градовський трохи інакше пояснює причини невідповідальності монарха: «Особа монарха вилучена з-під дії загальних законів держави. Юридичним наслідком цього принципу є невідповідальність монарха за свої дії, так як у державі немає влади, що юридично могла б притягнути його до відповідальності» [4].

Принцип невідповідальності монарха закріплено в більшості монархічних конституцій світу. Так, ст. 13 Конституції Данії закріплює, що король не несе відповідальності за свої дії. У ст. 56 (ч. 3) Конституції Іспанії також передбачається те, що король не підлягає відповідальності. § 7 глави 5 шведської форми правління закріплює положення: «Короля не може бути притягнуто до відповідальності за його дії» [5]. В Азії принцип невідповідальності монарха закріплено в конституціях Малайзії, Таїланду тощо. Так, у Королівстві Таїланд, згідно з ч. II ст. 8 Конституції, «ніхто не повинен піддавати Короля будь-якому виду обвинувачення». У Малайзії, де Верховний глава Федерації обирається султанами, він «... не несе відповідальності перед будь-яким судом» (ч. 1 ст. 32) [5]. В умовах абсолютної монархії принцип невідповідальності монарха впливає з чинної в країні державно-правової практики.

Утім на сьогодні можливість притягнення глави держави до юридичної відповідальності не вичерпується лише національним законодавством, адже під час зарубіжних візитів глава держави повинен поважати закони країни перебування. Варто також мати на увазі, що офіційний статус цих осіб не ставить перепон щодо притягнення їх до кримінальної відповідальності за, наприклад, такий злочин, як злочин проти миру. Інакше кажучи, міжнародно-правовий статус глави держави передбачає його міжнародно-правову відповідальність, тим самим покладаючи її на свою країну. У минулому не було процедур, за допомогою яких можна було б притягнути за порушення закону главу держави. Це питання вперше постало лише у ХХ ст. в результаті якісного прогресу міжнародного права, що визначило межі поведінки держави та її глави не лише всередині країни, а й за її кордонами. Головними передумовами для виникнення міжнародно-правової відповідальності глав держав стало визнання світовою спільнотою неприпустимості війни як засобу вирішення міжнародних суперечок і визнання необхідності міжнародної охорони прав людини, які перестали бути виключно внутрішньою справою держави.

Проте на сьогодні монархів практично не притягають до відповідальності й на міжнародно-правовому рівні. Саме тому, закріплюючи принцип невідповідальності монарха, більшість сучасних конституцій покладає відповідальність на його міністрів. Зокрема, у ст. 88 Конституції Бельгії передбачається: «Особа Короля недоторканна; його міністри відповідальні» [5]. Аналогічна норма закріплена в Конституції Данії (ст. 13): «Відповідальність за правління несуть міністри» [5]. Крім того, конституціями передбачається низка випадків, коли монарх і регент не здійснюють своїх повноважень, а їхні повноваження здійснюються окремими урядовцями. Так, ч. II ст. 90 бельгійської конституції визначає: «Із моменту смерті Короля й до складання присяги його спадкоємцем на троні чи Регентом конституційні пов-

новаження Короля здійснюються від імені бельгійського народу відповідальними міністрами, об'єднаними в раду» [5].

Говорячи ж про співвідношення відповідальності монарха й уряду (міністрів), О. Алексєєв свого часу дещо поетично зазначав: «Як можна собі уявити рух корабля без капітана, але не можна собі його уявити без кормчого, так можна припустити й у житті конституційної монархії моменти, коли є відсутнім безвідповідальний орган – монарх, але не можна припустити моменту, коли б не функціонував відповідальний орган уряду – міністерство» [3, с. 17]. Багато в чому відповідальність міністрів пов'язана з номінальним характером влади монарха. Про це, наприклад, може свідчити ст. 3 Конституції Японії, зміст якої полягає в тому, що «всі дії імператора, що стосуються державних справ, можуть здійснюватись лише в разі їх схвалення Кабінетом, який несе за них відповідальність». Виходячи з цього, В. Шатіло зробив висновок, що в конституційних монархіях «... глава держави повинен здійснювати свої повноваження лише з дозволу Уряду» [6]. Формально така залежність устанавлюється інститутом контрастигування (скріплення) актів глави держави підписами окремих міністрів [2, с. 19, 21].

Інститут контрастигування виник у результаті зіткнення двох конкуруючих правових принципів – принципу суверенності й «безвідповідальності» монарха, з одного боку, і принципу верховенства парламенту й парламентської відповідальності уряду – з іншого [7]. Як зазначає А. Шайо, конституційна проблема полягала в тому, що особистість короля не могла бути суб'єктом відповідальності, але як голова виконавчої влади монарх не міг залишатися поза парламентським контролем [8, с. 270].

О. Алексєєв у своїй роботі «Безвідповідальність монарха і відповідальність уряду» зазначає, що «виходячи з двох положень, із яких одне виставляє монарха главою урядової влади, а інше наголошує на тому, що міністри несуть відповідальність за всі акти цієї влади, виходячи з цих двох протилежних принципів, сучасна доктрина, з одного боку, показує міністрів підлеглими монарху агентами, з іншого – робить їх державними органами, які покликані через свою відповідальність перед народним представництвом забезпечувати законність в управлінні. Із переходом від абсолютного режиму до конституційного місце міністрів значно ускладнюється. Вони стають органом, який сприяє монарху при виконанні ним функцій державної влади, перетворюючи особисту волю монарха у волю держави. Як конституційний орган міністр перевіряє урядові акти короля та своєю згодою виносить їх на рівень державного акта й наділяє їх обов'язковою силою. Контрастигування і слугує обґрунтуванням міністерської відповідальності. Міністр відповідає за урядові акти, тому що, скріплюючи їх своїм підписом, відповідає за їхню узгодженість із законом» [3, с. 19].

О. Алексєєв наголошує на тому, що цей погляд є незадовільний, оскільки його прихильники намагаються надати загальне визначення ролі контрастигації й не зважають на різноманітність урядових актів, відмінність між якими не може не зумовлювати собою й відмінність у значенні міністерської скріпи.

Будучи безвідповідальним, монарх не може відправляти урядові функції, які потребують відповідальності, і саме тому всі адміністративні акти, що підлягають нагляду верховних органів, повинні виходити від відповідальних урядових органів, тобто міністрів.

Між тим, як акти монарха, які не допускають відповідальності, так і акти відповідальних урядових органів однаково скріплюються підписом міністра. Вочевидь, контрастигування актів монарха, що не підлягають оцінюванню парламентом, не може мати того самого значення, як і для адміністративних розпоряджень, що підлягають перевірці з боку верховних органів. Питання зовнішньої політики, наскільки з ними пов'язані інтереси безпеки держави – оголошення війни, укладення миру, головнокомандування армією, з одного боку, призначення та звільнення міністрів, скликання й розпуск парламенту – з іншого, ось коло питань, які визначають сферу вільної та безвідповідальної діяльності монарха. Усі ці акти не підлягають контролю. Міністр, який контрастигує ці акти, не бере за них відповідальність перед парламентом. Підпис на цих актах лише підтверджує їхню достовірність і формальну закономірність, тобто стверджує те, що цей акт є дійсно монаршим актом і прийнятий за дотримання законних форм. Міністр відповідає в цьому випадку не за зміст цього акта, не за його своєчасність чи доцільність, а лише за дотримання тих формальних меж, у які закон ставить прийняття цього акта.

Відповідальна урядова діяльність міністерства охоплює всю ту сферу діяльності адміністрації, яка залишається за сферою безпосередньої діяльності монарха. Але в цій сфері ми бачимо дві категорії адміністративних актів: адміністративні розпорядження, що не набувають

обов'язкової сили без затвердження монарха, й адміністративні розпорядження, які потребу-ють санкцію монарха. Але це підтвердження монарха має таке значення для цих актів, як і санкція монарха стосовно закону. Як санкція не ставить закон на рівень акта монарха, так і затвердження розпорядження міністерства не робить їх особистими актами глави держави. Вони залишаються актами відповідального уряду, і міністри, скріплюючи їх своїми підписами, відповідають не тільки за їхню формальну закономірність, а й за їхній зміст, за їхню відповідність із духом законів і з тими політичними принципами, які визначають напрям урядової діяльності цього міністерства і які зумовлюють його солідарність із парламентом [3, с. 48–49].

На сьогодні роль і повноваження монарха у сфері виконавчої влади залежать від чинної форми правління. В абсолютній монархії суверен одноосібно формує уряд і ніхто не може йому протистояти; за дуалістичної – влада глави держави обмежується законодавчими повноваженнями парламенту. Нині науковці наголошують на тому, що в таких монархіях відсутній дуалізм, а провідна роль у сфері виконавчої влади належить монархові, який одноосібно приймає рішення та призначає на урядові посади. Обсяг повноважень монарха в країнах із парламентарною формою правління неоднаковий. Він варіюється від практично повного відсторонення монарха від участі в державній діяльності й зведення її до функцій зовнішнього представництва (Швеція) до наділення більш широкими повноваженнями (Іспанія, де король, згідно з Конституцією 1978 р., є головнокомандувачем іспанської армії). Повноваження монарха можуть містити в собі й деякі, так би мовити, резервні (так звані «сплячі») прерогативи на випадок можливих політичних криз (Великобританія, Бельгія, Нідерланди) [9]. Ці прерогативи монарх використовує виключно за порадою із Прем'єр-міністром і урядом.

У Конституції Бельгії зазначено, що король є главою держави, він затверджує і промульгує закони, може розпустити парламент, скликати його на надзвичайну сесію, також призначає й затверджує міністрів, однак жоден його акт не може мати сили, якщо він не контрасигнований міністром, який несе за нього відповідальність [10, с. 124–125].

Король Нідерландів має право вносити законопроекти до парламенту, має право розпуску парламенту. Відповідно до Конституції, «уряд складається із короля та міністрів. Міністри, а не король, несуть відповідальність за роботу уряду. Прем'єр-міністр та інші міністри призначаються й звільняються з посад указом Короля. Усі Акти парламенту та укази Короля підписуються Королем і одним чи кількома міністрами уряду або державними секретарями. Указ Короля про призначення Прем'єр-міністра контрасигнується Прем'єр-міністром. Укази Короля про призначення або звільнення з посади міністрів і державних секретарів контрасигнуються Прем'єр-міністром» [10, с. 484–485].

Водночас у надзвичайних умовах монарх має можливість користуватись політичними прерогативами в повному обсязі. У 1957 р. у Великобританії, після відставки прем'єр-міністра Е. Ідена, викликаной невдалою спробою отримати право на Суецький канал, у Консервативній партії виявилися два рівнозначних претенденти на посаду прем'єр-міністра – Г. Макміллан та У. Батлер. Королева, отримавши право вибору, за порадою У. Черчилля та лорда Дж. Солсбері, надала перевагу Дж. Макміллану, призначивши його головою уряду [6, с. 165]. Також показовим є випадок, коли Єлизавета II у 1974 р. сформувала уряд лейбористів, хоча вони не мали більшості в нижній палаті англійського парламенту. Це було зроблено з метою зберегти стабільність у суспільстві, яка похитнулась у зв'язку з низкою факторів, спричинених світовою енергетичною кризою 1970-х рр. [11, с. 11]. Також у Бельгії після проведення парламентських виборів у 2007 р. розпочалась політична криза. Дев'ять місяців у парламенті не було сформованої більшості й, відповідно, нового уряду в країні. У ситуацію втрутився король Альберт II. Він доручив колишньому прем'єр-міністрові Гі Верхофстадту створити тимчасовий перехідний кабінет міністрів. Це стало кроком на шляху до врегулювання політичної нестабільності в країні.

Отже, влада монарха в сучасних парламентських монархіях обмежена, він здійснює переважно представницькі функції. Тим не менше, його не можна вважати декоративним атрибутом держави. Він символізує велич країни, її виключність і стабільність, є «серцем» усієї нації, під час кризових ситуацій він стає стабілізуючим фактором. Незважаючи на політичний нейтралітет глави держави, його слово в нестабільній для країни час може відіграти суттєву, вирішальну роль у розв'язанні конфліктних ситуацій, він є своєрідним арбітром над державними органами. Інститут контрасигнації за таких умов повинен слугувати одним із засобів досягнення компромісу між урядом і главою держави. У сучасних парламентських

монархіях цей інститут нівелюється, втрачає своє дійсне значення. Усі акти, які видаються від імені монарха, повинні бути скріплені підписами прем'єр-міністра та/або відповідного міністра. Ураховуючи те, що за сучасних умов усі акти глави держави фактично готує уряд, то інститут контрасигнації за таких умов перетворюється у формальність, що призводить до зменшення ролі монарха, відсторонення його від участі в управлінні державними справами.

Висновки. Аналіз дає змогу з'ясувати особливості правового статусу глави держави й типові риси контрасигнації як правового інституту та елемента системи стримувань і противаг у монархіях. Досвід функціонування інституту контрасигнування в монархіях може бути корисним для підвищення ефективності його функціонування в республіках, насамперед в Україні. Німецький дослідник Е. Везер зазначає, що в напівпрезидентських республіках глави держав «є реальними політичними інституціями зі своїми власними політичними інтересами, які вони часто використовують для збереження власних посад», а отже, «ідея про те, що вони будуть діяти, як «нейтральна влада» є ілюзією» [12]. Обраний народом президент потенційно може обіймати нейтральну позицію й бути суто арбітром. Однак, знову ж таки, потенційно. Реалії стверджують зовсім протилежне [13, с. 74]. Президент України дуже часто є однією зі сторін конфлікту в системі вищих владних інституцій, що вже ставить під сумнів його нейтральність. Процедура контрасигнації в Україні також має дещо «перекручені», «спотворені» риси. Зокрема, ч. 3 ст. 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» встановлює обов'язок Прем'єр-міністра України й міністра, відповідального за акт Президента України, скріпити його своїми підписами в п'ятиденний строк із дня надходження акта [14], а в Законі України «Про правила етичної поведінки» передбачено обов'язок Прем'єр-міністра України й міністра самостійно оцінювати правомірність наданих Президентом України рішень, і, якщо вони суперечать законодавству, урядовці повинні утримуватися від їхнього виконання [15]. Тобто, питання щодо можливості членів Кабінету Міністрів не скріплювати своїми підписами акти Глави держави досі залишається не вирішеним. Практика опублікування актів Президента України свідчить, що вони офіційно оприлюднюються без підписів Прем'єр-міністра й міністра. Так, у вересні 2006 р. кілька указів Президента України було повернуто із Секретаріату Кабінету Міністрів України до Секретаріату Президента України без скріплення підписом Прем'єр-міністра України та відповідного міністра [16]. Також жоден нормативно-правовий акт не передбачає наслідків для урядовців у разі їхньої відмови скріпити підписами акт глави держави. Тобто, інститут контрасигнування в системі стримувань і противаг в Україні фактично залишається неефективним, істотно не впливає на покращення взаємодії між Президентом України та Урядом. Постійні конфлікти між вищими органами державної влади демонструють нам відсутність ефективних засобів взаємодії між цими органами. Контрасигнація – інструмент системи стримувань і противаг, що забезпечує гарантії проти зловживань повноваженнями з боку глави держави й уряду, відіграє значну роль у консолідації зусиль для реалізації зовнішньої та внутрішньої політики. Інститут контрасигнування повинен бути ефективним, діючим важелем здійснення державної влади, перешкоджати узурпації влади, указувати на колегіальність прийнятого рішення, а не перетворюватись у формальну, суто технічну процедуру.

Список використаних джерел:

1. Сухонос В.В. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / В.В. Сухонос ; Мінво освіти і науки України, УАБС НБУ. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – С. 214.
2. Сухонос В.В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : [монографія] / В.В. Сухонос. – Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010. – 368 с.
3. Алексеев А.С. Безответственность монарха и ответственность правительства / А.С. Алексеев. – М. : Типография Товарищества И.Д. Сытина, 1907. – 70 с.
4. Градовский А.Д. Начала русского государственного права : в 3 т. / А.Д. Градовский. – С.-Петербург : Типография М. Стасюлевича, 1875, 1876, 1883. – Т. I : О государственном устройстве. – 1875. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/science-work/pre-revolutionar/3988988/>.
5. Конституции государств (стран) мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://worldconstitutions.ru/>.
6. Шатіло В.А. Інститут президентства в системі державної влади України / В.А. Шатіло [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=13&c=256>.

7. Филиппова Н.А. Институт контрагнатуры и конституционные гарантии автономии правительств в постсоветских государствах / Н.А. Филиппова // Политическая экспертиза. – 2006. – Т. 2. – № 2. – С. 268–279.
8. Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма) / А. Шайо ; пер. с венг.: А.П. Гуськова, Б.В. Сотин. – М. : Юристъ, 2001. – 292 с.
9. Процюк І.В. Глава держави в парламентських монархіях і республіках / І.В. Процюк // Форум права : електрон. наук. фах. вид. – 2012. – № 3. – С. 579–584. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12rivmir.pdf>.
10. Конституции государств Европейского Союза / под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л.А. Окунькова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 816 с
11. Яцишин М. Основи конституційного права Великої Британії : [відкрита лекція] / М. Яцишин. – Вип. 2. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013.
12. Veser E. Semi-Presidentialism-Duverge's concept – a new political system model [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rchss.sinica.edu.tw/publication/ebook/journal/11-01 1999/11_1_2.pdf/.
13. Барабаш Ю. Президентська влада у змішаних республіках: окремі питання теорії та практики / Ю. Барабаш // Право України. – 2014. – № 8. – С. 67–76.
14. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 20. – Ст. 619. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
15. Про правила етичної поведінки : Закон України від 17.05.2012 р. № 4722-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 14. – Ст. 94. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
16. Даниляк О.О. Контрагнатурація як механізм взаємодії Глави держави з Урядом: проблеми та шляхи вдосконалення конституційного регулювання : аналітична записка / О.О. Даниляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1214/>.

МАКАРЧУК В. В.,
аспірант кафедри історії
права та держави
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 340

«ВОЛЬНОСТІ» АБО ПРАВА І СВОБОДИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У XVI–XVIII СТ.: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується правовий аспект поняття «вольності». Показано уявлення населення українських земель XVI–XVIII ст. щодо «вольностей». Відображено використання поняття «вольності» в документах юридичного і ділового характеру.

Ключові слова: права, привілеї, вольності.

В статье исследуется правовой аспект понятия «вольности». Показано представления населения украинских земель XVI–XVIII вв. насчет «вольностей». Отражено использование понятия «вольности» в документах юридического и делового характера.

Ключевые слова: права, привилегии, вольности.

